

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

THE ROLE OF MODERN LINGUISTICS IN SOCIAL LIFE

Almirzayeva Zulxumor Xushboq qizi¹

Termiz State University

KEYWORDS

corpus linguistics,
linguocultural studies, cultural
studies, sociolinguistics,
psycholinguistics

ABSTRACT

This article provides information about the role of currently developing corpus linguistics, linguocultural studies, sociolinguistics, and psycholinguistics in social life.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.11048011**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student of philology and language teaching (Uzbek language), Faculty of Uzbek Philology, Termiz State University, Uzbekistan (zulxumoralmirzayeva@gmail.com)

ZAMONAVIY LINGVISTIKANING IJTIMOY HAYOTDAGI O'RNI**KALIT SO'ZLAR/
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:**

Korpus lingvistikasi,
lingvokulturologiya,
madaniyatshunoslik,
sotsiolingvistika,
psixolingvistika

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada hozirgi kunda rivojlanayotgan korpus lingvistikasi, lingvokulturologiya, sotsiolingvistika, psixolingvistika yo'nalishlarining ijtimoiy hayotdagi o'rni haqida ma'lumot berilgan.

Ma'lumki, tilshunoslik fani XIX asrda mustaqil fan sifatida shakllandi. Shundan boshlab u turli aspektlarda, yo'nalishlarda rivojlanib kelmoqda. Keyingi yillarda barcha fanlardagi kabi tilshunoslikda ham ikki fanning markazida yuzada kelgan fanlar jadal rivojlanmoqda. Jumladan, ana shunday fanlar tarkibiga sotsio- lingvistika, psixolingvistika, etnolingvistika, neyrolingvistika hamda matematika lingvistika va kompyuter lingvistikasi fanlarini kiritish mumkin.

Hozirgi davrda texnikaning jadal o'sishi tilshunoslikda bir qancha yo'nalish- larning vujudga kelishiga olib keldi. Kishilar o'zaro yozishmalarida, rasmiy ish yuritishda, ta'lim jarayonida, madaniy-ma'rifiy faoliyatda tilning imlo qoidalariga amal qilishga majburdirlar² Shu sohalardan biri amaliy tilshunoslik doirasida paydo bo'lgan korpus lingvistika sohasidir. "Korpus" – kompyuter xoti- rasiga elektron tarzda asoslangan leksik va grammatik birliklarni to'liq qamrab olgan matnlar to'plamidir.

Tilshunoslikning bir bo'limi hisoblangan korpus lingvistikasi, asosan, matn korpuslarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Korpus lingvistikasi atamasi 1960-yillarda korpuslarni yaratish jarayoni boshlanishi munosabati bilan fanda qo'llana boshlandi. 1980-yillardan boshlab esa hisoblash texnikasining takomilla- shuvi korpus lingvistikasining yanada rivojlanishiga sabab bo'ldi.

XIX asrning 60-yillarida ingliz tili materiallari korpus lingvistikasini vujud- ga keldi. 1963-yilda AQSHdagi braun universitetida U.Fransis va Kuchera kabi olimlar tomonidan birinchi matn korpusi yaratilgan bo'lib, bu korpus 500ta matn-dan iborat edi. Mazkur matnlarning har birida ikki mingtadan so'z bo'lib, ular AQSHdagi eng ommabop hisoblangan 15 turdagi nasriy janrda yozilgan inglizcha matnlar edi. Shuningdek, ushbu korpusga chastota ko'rsatkichi hamda ayrim statistik ma'lumotlar ham ilova qilingan³.

XX asrning 90-yillarida Korpus lingvistikasiga doir ta'limotlar rivojlanib bordi. Ko'pgina manbalarda korpus lingvistikasiga ta'riflar berila boshladi. Masalan, J. Sinkler korpus tilning xilma-xilligini ko'rsatish, turli ko'rinishdagi til materiallarini tavsiflash

² Abdulkhakovna X. M., Ozoda L. Lingvistikada orfografik tamoyillar va tahlillar //Qo 'qon universiteti xabarnomasi. – 2022. – T. 5. – C. 104-106.

³ Adilova, Saodat. "teaching uzbek in multilingual environment." *International scientific conference "innovative trends in science, practice and education"*. Vol. 2. No. 5. 2023.

maqsadida tanlangan tabiiy holda tuziladigan asl matnlar yig'indisi deb ta'riflaydi⁴. Korpus lingvistikasi bo'yicha ko'plab olimlar fikr bildirgan. Jumladan, N. Kozlovaning fikricha, korpus yozma va og'zaki shakldagi matnlar yig'indisi bo'lib, oddiy matnlar to'plamidan raqamlanganligi bilan farqlanadi, ya'ni u elektron tarzda tahlil qilingan, maxsus razmetka-belgilar qo'yilgan va kompyuterda saqlanadigan matnlar majmui hamda ma'lumotlar va shu ma'lumotlarni tartibga soladigan lingvistik annotatsiyalardan iborat⁵ deb yozadi.

O'zbek tilshunosligida kompyuter lingvistikasi, matnga leksikografik ishlov, lingvostatik tahlil etish borasida A.Po'latov, M.Ayimbetov, S.Muhammedova, S.Karimov, A. Babanarov, D.O'rinboyeva, N.Abdurahmonova, A.Norov kabi olimlar tomonidan tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, Hamroyeva tomonidan "O'zbek tili mualliflik korpusini tuzishning lingvistik asoslari" mavzusidagi filolog. fan. bo'yicha falsafa doktorlik (PhD) ishi, A.Eshmuminovning "O'zbek tili milliy korpusining sinonim so'zlar bazasi" (filolog. fan. bo'yicha falsafa doktori (PhD)) mavzusida olib borgan tadqiqotlari kompyuter lingvistikasidagi amaliy qadamlaridan biri desak adashmaymiz^{6,7}

Hozirgi kunda rivojlanayotgan sohalardan biri lingvakulturologiya fani hisoblanadi. Lingvakulturologiya tilshunoshlikning mustaqil yo'nalishi sifatida XX asrning 90-yillarida vujudga keldi. Tadqiqotchi olimlarning qayd qilishicha, "lingvakulturologiya" lotin tilidan tarjima qilinganda "lingva" – til, "cultus" – hurmat qilish, ta'zim qilish degan ma'nolarni anglatadi. Bu atama V.N.Teliya boshchiligidagi frazeologik maktabi tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida vujudga kelgan. Jamiyatning boy taraqqiyotining asosiy ko'rsatkichlari taraqqiyot va insoniy aloqalar uchun asosiy qo'llanma madaniyat hisoblanadi.

Madaniyatshunoslik (kulturologiya) insonni ijtimoiy va madaniy hayotidagi uning tabiati, jamiyat, tarix, san'at va boshqa sohalarga ko'ra o'zini o'zi anglashi- ni tadqiq etadi. Lingvakulturologiyaning predmeti, o'zaro chambarchas aloqada, muloqatda bo'lgan til va madaniyat sanaladi.

Lingvakulturologiya tilni madaniyat fenomeni sifatida o'rganuvchi fan bo'lib, o'zaro aloqadorlikda bo'lgan til va madaniyat, uning predmetini tashkil qiladi. Binobarin, V.N.Teliya bu haqda shunday yozadi: "Lingvakulturologiya insoniy, aniqrog'i insondagi madaniy omilni tadqiq etuvchi fandır. Bu esa shuni bildiradiki, lingvakulturologiya markazi madaniyat fenomeni bo'lgan inson to'g'risidagi antropologik paradigmaga xos bo'lgan yutuqlar majmuasidir"⁸.

G.G.Slishkinga ko'ra, "Lingvakulturologiya inson omiliga, aniqrog'i, insondagi

⁴ Adilova, Saodat. "on the use of linguistic corps in language education." *Академические исследования в современной науке* 3.12 (2024): 114-116.

⁵ Adilova, Saodat. "teaching uzbek in multilingual environment." *international scientific conference "Innovative trends in science, practice and education"*. Vol. 2. No. 5. 2023.

⁶ Холова, Муясар. "Практика создания диалектного корпуса узбекского языка." *Каталог учебников* 1.1 (2024): 3-206.

⁷ Холова М. А. Boysun shevasi korpusi: Ibtido (Boysun tumani "j" lovcchi shevalar misolida) //инновации в педагогике и психологии. – 2020. – №. SI-2№ 5.

⁸ Adilova, Saodat Abdurakhimovna. "Corpora and Corpus-Based Teaching Uzbek to Foreigners." *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding* 8.4 (2021): 525-531.

madaniyat omiliga yo'naltirilgan. Lingvokulturologiyaning markazi madaniyat fenomenidan iborat bo'lishi inson haqidagi fanning antropologik paradigmasiga tegishli hodisa ekanligidan dalolat beradi" deb ta'rif bergan.

Kundan kunga rivojlanib borayotgan jamiyatimizda ijtimoiy fan sohalariga eh-tiyoj sezilmoqda. Ijtimoiy fan sohalariga, asosan, sotsiolingvistika misol bo'ladi. Sotsiolingvistika jamiyat va tilshunoslik fanlarining tutash joyida rivojlanayotgan sohadir. Tilshunoslik yo'nalishidagi fanlardan biri sotsiolingvistika bo'lib, ijtimoiy munosabatlarda tilning tutgan o'rnini, til taraqqiyotini va tilning funksional jihat- larini hamda jamiyat til uchun, til esa jamiyat uchun xizmat qilishini o'rganadi. Bu soha tilning jamiyatdagi roli, ijtimoiy ahamiyati, til va millatning o'zaro ta'sirla- shuvi, til siyosati muammosi va shunga o'xshash bir qancha masalalar bilan shug'ullanadi.

Til nutqiy faoliyatida namoyish bo'lganligi sababli tilshunoslikda ham psixolo-giya fanida ham tekshirish ob'yekti hisoblanadi. Shunga ko'ra psixologiya va tilshunoslik fanining kesishgan nuqtasida psixolingvistika sohasi vujudga keldi. Psixolingvistika – psixologiya va til o'rganishning bir turi hisoblanadi. Psixoling- vistika tilni o'rganish , o'z fikrlarini ifoda qilish va tilsiz aloqalarni tushunish jarayonlarni o'rganadi. U ichki nutqni tekshirish jaroyoni, tilni egallash, nutqni qabul qilish kabi masalalar bilan shug'ullanadi. XX asrning 50-yillarida keng foydalanilgan ushbu termin 1946-yil amerika psixologi N. Pranko tomonidan qo'llanilgan.

Psixolingvistika insonning nutq faoliyatini, psixologiyaning turli xil aspekt- larida nutq o'stirishni, bolada nutqning shakllanish jarayonlarini, tajriba va qoidalar asosida yangidan yangi so'zlarni yaratish xususiyatlarini o'rganadi.

Psixolingvistikaning jamiyatdagi o'rni o'zgaruvchi bo'lib, odamlar o'rtasidagi kommunakatsiyani tushinish, tilni tarjima qilish, matn tahlil qilish va boshqa ko'nikmalar orqali inson tili va ma'naviyati haqida tushuncha rivojlanishig yor- dam beradi. Bu sohadagi madaniy, ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarni tushinti- rishda muhim rol o'ynaydi. Ayni damda tilshunoslikning ushbu sohasi juda ham kengaygan hisoblanib, nutqdagi inson omili, individuallik, ichki nutq va tashqi nutq masalari keng targ'ib qilinmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'zbek tilshunosligida rivojlanayotgan yo'na- lishlar yuksak madaniy va tarixiy merosimizni saqlab qolishda shuningdek, global sharoitda tilimizni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu soha- lar o'zbek tilining rivojlanishi, uning dialektlari, so'z yasalishi mexanizmlari, tillararo ta'sirlar va zamonaviy texnologiyalar kabi turli aspektlarini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, bu sohalarning rivojlanishi o'zbek tilining saqlanib qolishini va rivojlanishini ta'minlaydi deb hisoblayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulhakimovna X. M., Ozoda L. Lingvistikada orfografik tamoyillar va tahlillar //Qo 'qon universiteti xabarnomasi. – 2022. – T. 5. – C. 104-106.
2. Rahimov. Kompyuter lingvistikasi asoslari. Akadernashr, . T.: 2011.

3. Холова М. "Практика создания диалектного корпуса узбекского языка." *Каталог учебников 1.1* (2024): 3-206.
1. Adilova S. "Corpora and Corpus-Based Teaching Uzbek to Foreigners." *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding* 8.4 (2021): 525-531.
2. Adilova S. "teaching uzbek in multilingual environment." *international scientific conference "Innovative trends in science, practice and education"*. Vol. 2. No. 5. 2023.
3. Adilova S. "on the use of linguistic corps in language education." *Академические исследования в современной науке* 3.12 (2024): 114-116.
4. Adilova, Saodat. "teaching uzbek in multilingual environment." *international scientific conference "innovative trends in science, practice and education"*. Vol. 2. No. 5. 2023.
5. Холова М. А. Boysun shevasi korpusi: Ibtido (Boysun tumani "j" lovchi shevalar misolida) // *Инновации в педагогике и психологии*. – 2020. – №. SI-2№ 5.
6. Холова М. "Практика создания диалектного корпуса узбекского языка." *Каталог учебников 1.1* (2024): 3-206.